

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหา

เป้าหมายการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถทางการแข่งขัน โดยประเทศไทยเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วมีเศรษฐกิจเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน รวมถึงประเทศไทยมีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้น ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างทรัพยากรมนุษย์ คนไทยเป็นคนดี คนเก่ง มีคุณภาพ พร้อมสำหรับวิถีชีวิตในศตวรรษที่ 21 ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม โดยสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในทุกมิติ และกระจายศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเพิ่มโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นกำลังของพัฒนาประเทศในทุกกระดับ (กลุ่มยุทธศาสตร์และแผนการประชาสัมพันธ์ สำนักโฆษก, 2557)

เขตเศรษฐกิจพิเศษ หมายถึง เขตพื้นที่ที่มีการจัดตั้งขึ้นเป็นการเฉพาะตามกฎหมาย เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ในเรื่องเกี่ยวกับ การส่งเสริมสนับสนุนด้านการลงทุน การประกอบกิจการต่าง ๆ และการอำนวยความสะดวก อันรวมถึงการให้สิทธิพิเศษบางประการกับกลุ่มนายทุนที่เข้ามาดำเนินกิจการต่าง ๆ ภายในพื้นที่ซึ่งกำหนดโดยรัฐ เพื่อรองรับ สนับสนุนการดำเนินการของกิจการต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (เขตเศรษฐกิจพิเศษ, 2564)

การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในประเทศไทยมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีจุดเริ่มต้นจากการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกของประเทศ โครงการนี้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 โดยมุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมปิโตรเคมีและอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมการส่งออกและสร้างรายได้ให้กับประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2566) ต่อมา รัฐบาลได้ต่อยอดการพัฒนาในพื้นที่ดังกล่าวด้วยโครงการระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) ซึ่งมีเป้าหมายในการพัฒนาอุตสาหกรรมเทคโนโลยีขั้นสูงและสร้างความเชื่อมโยงกับภูมิภาคเอเชียตะวันออก โครงการ EEC เริ่มดำเนินการอย่างจริงจังในสมัยรัฐบาล พลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา โดยมีเป้าหมายให้เป็นพื้นที่เศรษฐกิจชั้นนำของอาเซียน และดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก, 2566)

ในขณะเดียวกัน รัฐบาลได้เล็งเห็นถึงศักยภาพของพื้นที่ภาคใต้ จึงได้ริเริ่มโครงการระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคใต้ (Southern Economic Corridor: SEC) เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจในพื้นที่ภาคใต้ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมที่สอดคล้องกับทรัพยากรและศักยภาพของพื้นที่ และสร้างความเชื่อมโยงกับภูมิภาคเอเชียใต้และกลุ่มประเทศ BIMSTEC (สำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคใต้, 2566) นอกจากนี้ รัฐบาลไทยยังได้มีการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน (Special Economic Zones: SEZs) ในหลายพื้นที่ รวมถึงจังหวัดสระแก้ว เพื่อส่งเสริมการค้าและการลงทุนในพื้นที่ชายแดน และสร้างความเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

นโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในภาพรวมระดับประเทศ ภายใต้นโยบายส่งเสริมการค้าและการลงทุนของประเทศโดยการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษซึ่งจำเป็นต้องมีการพัฒนาพื้นที่เพื่อรองรับทั้งในเรื่องของการเชื่อมโยงด้านคมนาคมขนส่ง การจัดการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ ตลอดจนจัดให้มีระบบสาธารณูปโภค รองรับสนับสนุนการดำเนินการเพื่อให้การพัฒนาพื้นที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ มี 4 รูปแบบ ประกอบด้วย 1. พื้นที่เขตการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก มีการดำเนินงานใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเพื่ออนาคตที่ประกอบด้วย การต่อยอดอุตสาหกรรมเดิมที่มีศักยภาพและการสร้างอุตสาหกรรมในอนาคต 2. พื้นที่เขตการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ 22 จังหวัด ที่อาศัยฐานคิดของการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์ในรูปแบบของแรงงาน 3. พื้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในรูปแบบคลัสเตอร์ ซึ่งเป็นนโยบายสำหรับพื้นที่ที่อยู่ตอนในและไม่มีความเหมาะสมกับธุรกิจชายแดนและอุตสาหกรรมแห่งอนาคต เช่น กิจกรรมวิจัยและการพัฒนา กิจกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงและใช้แรงงานน้อย เป็นต้น และ 4. พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ 10 จังหวัดชายแดน ที่ถูกกำหนดด้วยคำสั่ง คสช. ที่ 72/2557 โดยมีเป้าหมายให้เป็นส่วนหนึ่งของการสนับสนุนการนำประเทศเข้าสู่ประชาคมอาเซียน การกระตุ้นเศรษฐกิจ การลดความเหลื่อมล้ำ และการช่วยรักษาความมั่นคงของประเทศ (กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กรมการจัดหางาน, 2564)

พื้นที่เขตการพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษระเบียงเศรษฐกิจตะวันออก มีการดำเนินงานใน 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดชลบุรี จังหวัดระยอง และจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นการขับเคลื่อนเศรษฐกิจเพื่ออนาคตที่ประกอบด้วย การต่อยอดอุตสาหกรรมเดิมที่มีศักยภาพและการสร้างอุตสาหกรรมในอนาคต เป็นพื้นที่เขตอุตสาหกรรมในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและเขตเมือง หรือใช้ชื่อว่า “ระเบียงเขตเศรษฐกิจภาคตะวันออก” (กลุ่มงานติดตามและประเมินผล กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กรมการจัดหางาน, 2564 : 1-2)

อย่างไรก็ดีพื้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในรูปแบบคลัสเตอร์ ซึ่งเป็นนโยบายสำหรับพื้นที่ที่อยู่ตอนในและไม่มีความเหมาะสมกับธุรกิจชายแดนและอุตสาหกรรมแห่งอนาคต เช่น กิจกรรมวิจัยและการพัฒนา กิจกรรมที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงและใช้แรงงานน้อย การขับเคลื่อนนโยบายเศรษฐกิจพิเศษในรูปแบบคลัสเตอร์ดังกล่าว มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการสร้างความเข้มแข็งของห่วงโซ่มูลค่าและการนำไปสู่การสร้างอุตสาหกรรมแห่งอนาคต รวมถึงการสร้างศักยภาพด้านการลงทุนของประเทศไทย เพื่อดึงดูดการลงทุนที่มีมูลค่าทั้งจากกลุ่มนักลงทุนรายเก่าและกลุ่มนักลงทุนรายใหม่ นอกจากนี้แล้วยังมีเป็นประสงค์ในการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคและท้องถิ่น (กลุ่มงานติดตามและประเมินผล กองยุทธศาสตร์และแผนงาน กรมการจัดหางาน, 2564 : 6-8)

แนวคิดของนโยบายการพัฒนาพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ 10 จังหวัดชายแดน เกิดจากคำสั่ง คสช. ที่ 72/2557 ลงวันที่ 19 มิถุนายน 2557 โดยได้มอบนโยบายเกี่ยวกับที่จัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ โดยมุ่งหมายให้เป็นส่วนหนึ่งของ Road Map ในการสนับสนุนการนำประเทศเข้าสู่ประชาคมอาเซียน โดยการกระตุ้นเศรษฐกิจ ลดความเหลื่อมล้ำเพื่อสร้างพื้นที่เศรษฐกิจใหม่ โดยเน้นบริเวณพื้นที่ชายแดนสำหรับการใช้ประโยชน์จากการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน รวมถึงสนับสนุน SMEs ไทยและการลงทุนต่อเนื่องของไทยในประเทศเพื่อนบ้าน รวมถึงเป็นการจัดระเบียบพื้นที่เศรษฐกิจชายแดน แก้ปัญหาแรงงานต่างด้าวผิดกฎหมาย ในการนี้รัฐจะให้การสนับสนุนโครงสร้าง

พื้นฐานและสิทธิประโยชน์ในการลงทุนอื่น ๆ รวมถึงการให้บริการจัดเดี่ยวแบบเบ็ดเสร็จ (สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, 2557)

เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน เป็นแนวคิดการพัฒนาที่ริเริ่มดำเนินงานในประเทศไทยมายาวนานกว่า 10 ปี โดยเริ่มแรกของการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษบริเวณชายแดน เพื่อการใช้ประโยชน์จากโอกาสในความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงที่ได้กำหนดแผนการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่งและกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแนวระเบียงเศรษฐกิจ (Economic Corridor) เพื่อรองรับการลงทุนจะช่วยลดการกระจุกตัวของการลงทุนในพื้นที่ภาคกลางและสนับสนุนเป้าหมายของไทยในการหลุดพ้นจากกับดักรายได้ปานกลาง (สายฝน แห่่งหล้า, 2557 : 8-12)

การพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน มีวัตถุประสงค์สำคัญให้เกิดการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคโดยใช้โอกาสจากอาเซียน มุ่งลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนและเสริมสร้างความมั่นคงพื้นที่บริเวณชายแดน รวมทั้งเพิ่มความสามารถในการแข่งขันและการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน จากการที่ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางทางภูมิศาสตร์ของภูมิภาค จึงควรผลักดันและส่งเสริมให้เกิดการลงทุนในประเทศ ส่งเสริมการส่งออกและให้มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตสินค้าและเป็นศูนย์กลางในการกระจายสินค้าในภูมิภาค ซึ่งจะเป็นการสร้าง ความมั่นคงทางเศรษฐกิจและส่งเสริมความสามารถทางการแข่งขันของประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน, 2559 : 11-12)

ในการกำหนดแนวนโยบายของพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ 10 จังหวัดชายแดนนั้น ได้มีการวางยุทธศาสตร์ ในการขับเคลื่อนโครงการ 2 ระยะ ได้แก่ ระยะแรก เป็นการกำหนดพื้นที่ในการพัฒนา 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดตาก เพื่อมุ่งหวังขยายโอกาสและศักยภาพทางการค้าชายแดนไทย-พม่า เชื่อมต่อไปยังเวียดนามและจีน จังหวัดมุกดาหาร เพื่อขยายการค้าชายแดนไทย-ลาว เชื่อมต่อไปสู่เวียดนาม จังหวัดสระแก้ว เพื่อเป็นการขยายการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา เนื่องจากอยู่ใกล้กับท่าเรือแหลมฉบัง จังหวัดสงขลา เพื่อเป็นการขยายการค้าไปสู่ประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์และอินโดนีเซีย และจังหวัดตราด เพื่อขยายการค้าชายแดนไทย-กัมพูชา เนื่องจากอยู่ใกล้ท่าเรือสีหนุวิลล์ (ประกาศคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษที่ 1/2558) ต่อมาได้มีการกำหนดพื้นที่ การพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษระยะที่ 2 อีก 5 จังหวัด ประกอบด้วย จังหวัดหนองคาย จังหวัดนราธิวาส จังหวัดเชียงราย จังหวัดนครพนม และจังหวัดกาญจนบุรี (ประกาศคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษที่ 2/2558)

นโยบายการพัฒนาพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ 10 จังหวัดชายแดน เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงนโยบายการพัฒนาที่ครอบคลุมทั่วทั้งประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษชายแดนของจังหวัดสระแก้วที่ถือว่าเป็นพื้นที่หนึ่งในการดำเนินงานดังกล่าว โดยครอบคลุมพื้นที่ทั้งสิ้น 332 ตารางกิโลเมตร ในพื้นที่จำนวน 207,500 ไร่ ประกอบไปด้วย ตำบลท่าข้าม ตำบลบ้านด่าน และตำบลป่าไร่ อำเภอรัญประเทศ รวมถึงตำบลผักชะ อำเภอดอนจาน จังหวัดสระแก้ว โดยจังหวัดสระแก้วถือเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่บนเส้นทางแนวระเบียงเศรษฐกิจตอนใต้ (Southern Economic Corridor) ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญของประเทศไทยในการขนส่งสินค้าไปยังพม่าและเวียดนามตอนใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดึงดูดการลงทุนทางตรงจากต่างประเทศ (Foreign Direct

Investment: FDI) และเพิ่มขีดความสามารถของประเทศ กระจายความเจริญสู่ภูมิภาค ลดความเหลื่อมล้ำยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน และแก้ปัญหาความมั่นคง

การพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน อำเภอวัฒนานครและอำเภอรัฐประเท จังหวัดสระแก้ว มีศักยภาพและมีโอกาสในการพัฒนา โดยมีสถิติการนำเข้าและส่งออกสินค้า คือ สินค้าส่งออกระหว่าง ไทย-กัมพูชา มีมูลค่ารวม 57,321.25 ล้านบาท และมีแนวโน้มลดลงถึงร้อยละ -4.37 โดยสินค้าส่งออกที่ลดลง ประกอบด้วย เครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ จักรยานยนต์และส่วนประกอบ สินค้าปศุสัตว์ เครื่องยนต์สันดาปในแบบลูกสูบและเส้นด้าย ขณะที่สินค้าส่งออกที่ยังคงเพิ่มขึ้น ประกอบด้วย รถยนต์ที่นั่ง ยานพาหนะอื่น ๆ และส่วนประกอบสินค้าอุตสาหกรรมอื่น ๆ ผลิตภัณฑ์ข้าวสาลีอื่น ๆ และปุ๋ย ขณะที่สินค้านำเข้าระหว่าง ไทย-กัมพูชา มีมูลค่ารวม 13,111.94 ล้านบาท และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นร้อยละ 20.23 โดยสินค้านำเข้าที่ลดลงคือ เสื้อผ้าสำเร็จรูป ขณะที่สินค้านำเข้าเพิ่มขึ้น ประกอบด้วย ผักและของแปรรูปจากผัก มันสำปะหลัง อลูมิเนียมและผลิตภัณฑ์สายเคเบิลที่หุ้มฉนวนทองแดงและผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ ผลไม้และของปรุงแต่งจากผลไม้ เครื่องจักรไฟฟ้าที่ใช้ในอุตสาหกรรมเหล็กและมอเตอร์ไฟฟ้าชุดเครื่องกำเนิดไฟฟ้า (กรมการค้าระหว่างประเทศ, 2565)

○ การขยายตัวทางเศรษฐกิจของจังหวัดสระแก้วมีการขยายตัวในอัตราร้อยละ 1.4 ต่อปี ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ด้าน ประกอบด้วย 1. ด้านอุปทาน ที่มาจากภาคบริการมีการขยายตัวร้อยละ 2.5 ต่อปี ซึ่งได้มาจากยอดการจำหน่ายธุรกิจค้าปลีกที่มีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้นตามระบบเศรษฐกิจของประเทศที่กำลังฟื้นตัวในปัจจุบัน รวมถึงมาตรการการกระตุ้นการใช้จ่ายของรัฐขณะที่ภาคอุตสาหกรรมมีการขยายตัวร้อยละ 1.1 ต่อปี ซึ่งได้มาจากการขยายการลงทุนของผู้ประกอบการรายใหญ่และการลงทุนทางด้านการผลิตไฟฟ้า พลังงานหมุนเวียนจากผู้ประกอบการรายใหม่ รวมถึงการตั้งอุตสาหกรรมที่มีความก้าวหน้าจากนักลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ขณะที่ภาคเกษตรกรรมมีการหดตัวในอัตราร้อยละ -0.3 เนื่องจากปัญหาภัยแล้งและปริมาณน้ำฝนที่ไม่เพียงพอในจังหวัดรวมถึงเกษตรกรรมมีการปรับเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น 2. ด้านอุปสงค์ มีอัตราการขยายตัวร้อยละ 2.1 ต่อปี ซึ่งมาจากการลงทุนภาคเอกชนมีอัตราการขยายตัวร้อยละ 8.0 เนื่องจากธนาคารพาณิชย์มีมาตรการช่วยเหลือฟื้นฟูผู้ประกอบการ เช่น สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำรวมถึงการพักชำระหนี้ ขณะที่การบริโภคภาคเอกชนมีอัตราขยายตัว ร้อยละ 3.6 เนื่องจากรัฐบาลมีการกระตุ้นการบริโภคและลดค่าครองชีพให้กับประชาชน ทำให้ผู้บริโภคและประชาชนมีกำลังซื้อมากขึ้นขณะเดียวกันการค้าชายแดนมีแนวโน้มขยายตัวในอัตรา ร้อยละ 1.7 เนื่องจากแนวโน้มเศรษฐกิจโลกปรับตัวดีขึ้นอย่างต่อเนื่องรวมถึงภาครัฐได้เพิ่มมาตรการช่วยเหลือให้กับภาคธุรกิจเพื่อให้สามารถดำเนินกิจการได้ ส่งผลทำให้การค้าในประเทศดีขึ้นและปรับตัวได้ตามลำดับ (สำนักงานคลังจังหวัดสระแก้ว, 2564)

ดังนั้น แนวทางการพัฒนาจึงมุ่งเน้นอุตสาหกรรมการแปรรูปสินค้าการเกษตร การขนส่งต่อเนื่องที่ค้าส่งและค้าปลีกระหว่างประเทศ ถึงแม้ว่าโครงการดังกล่าว คณะรัฐมนตรีจะมีมติเห็นชอบโดยหลักการแล้วก็ตาม แต่หากพิจารณาในแง่ของการนำนโยบายไปปฏิบัติยังไม่ได้มีการดำเนินการขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้น การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดสระแก้ว จึงถือได้ว่าเป็นเรื่องใหม่ซึ่งเกิดขึ้นในวิถีของชาวสระแก้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตของ

การดำเนินการจัดตั้ง ได้แก่ อำเภอรัญประเทศและอำเภอวัฒนานคร ที่ยอมเล็งเห็นผลได้ว่าจะได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงการได้รับประโยชน์และการเสียประโยชน์จากมรรคผลของการเกิดโครงการดังกล่าวอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยที่อาจส่งผลกระทบทำให้วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป และอาจเพิ่มความเสี่ยงต่อการเกิดภาวะแออัดของประชากรและประชากรแฝงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สุขอนามัยของประชาชนและปัญหาสังคมที่อาจติดตามมาได้ในอนาคต ดังเช่นกรณีของการเกิดนิคมอุตสาหกรรมมาบตาพุดหรือการพัฒนาพื้นที่อุตสาหกรรมแห่งอื่น ๆ ในประเทศไทยอีกหลายแห่ง เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว ปรากฏการณ์ที่เป็นผลกระทบจากการพัฒนาอุตสาหกรรมในมิติต่าง ๆ ยังสามารถสะท้อนให้เห็นได้จากผลงานทางวิชาการหลายเรื่อง ดังเช่น ผลงานของ พระมหาไถยน้อย สลางสิงห์ และคณะ (2561) ที่สามารถสรุปผลการศึกษได้ในลักษณะที่ว่า ประชาชนภายใต้นโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษ ยังไม่ได้รับในสิทธิการพัฒนาของประชาชน สิทธิการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร และสิทธิของประชาชนตามกฎหมายการเคลื่อนไหวด้านสิทธิการพัฒนาของประชาชน ภายใต้นโยบายเขตเศรษฐกิจ การเคลื่อนไหวของประชาชนกับการยอมรับของภาครัฐ การเคลื่อนไหวด้านความคาดหวังของประชาชนกับการพัฒนา การเคลื่อนไหวด้านการจัดการทรัพยากรและการเคลื่อนไหวด้านเรียกร้องสิทธิและเงื่อนไขเกี่ยวข้องกับสิทธิการพัฒนาของประชาชนภายใต้ นโยบาย เขตเศรษฐกิจพิเศษ ประกอบด้วยสาเหตุที่เป็นเงื่อนไขที่ส่งผลต่อสถานะสิทธิการพัฒนาของประชาชน สาเหตุที่ประชาชนต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ สาเหตุจากนโยบายเศรษฐกิจพิเศษที่ส่งผลต่อสิทธิการพัฒนาและสาเหตุจากการเรียกร้องสิทธิการพัฒนาของประชาชน

จากการสำรวจองค์ความรู้และการศึกษาตัวอย่างเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ ทั้งที่ดำเนินการในประเทศไทยและตัวอย่างเขตเศรษฐกิจพิเศษที่มีการดำเนินการในประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง เช่น ผลงานของ ศุภชัย วรณเลิศสกุล (2550) ที่ศึกษาเขตเศรษฐกิจพิเศษสะพาน-เซโน ประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เป็นต้น หรือแม้กระทั่งผลงานของ ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์ และคณะ (2561) ในการวิจัยเรื่องกระบวนการขับเคลื่อนนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษในภาคตะวันออก ซึ่งถือได้เป็นงานวิจัยที่มีแนวทางการศึกษาที่ใกล้เคียงกับการศึกษาเรื่องนี้ของผู้วิจัยมากที่สุด แต่ก็เป็นการศึกษาที่มีจุดแข็งซึ่งมุ่งเน้นที่การขานรับนโยบาย การประเมินผลความก้าวหน้าและอุปสรรคในการขับเคลื่อน รวมถึงผลกระทบเกี่ยวกับความเป็นธรรมในการกระจายผลประโยชน์ ก็จะพบว่า องค์ความรู้ดังกล่าวยังมีช่องว่างทางการศึกษาอยู่อีกมาก เช่น การศึกษาเกี่ยวกับชุมชนที่ดำรงอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ รวมถึงการวิเคราะห์ความเข้มแข็งของทุนที่ดำรงอยู่ในชุมชนนั้น ๆ ด้วย อย่างไรก็ตามงานวิจัยที่ได้สำรวจมานั้น มีข้อค้นพบสำหรับการศึกษาวิจัยในโครงการนี้ ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับผลกระทบจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษทางด้านการสร้างโครงสร้างพื้นฐานและการถ่ายโอนที่ดินไปให้ภาคธุรกิจเป็นผู้เช่า รวมถึงการเปลี่ยนเศรษฐกิจของชุมชนจากการเกษตรและการท่องเที่ยว เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้นการวิจัยดังกล่าวยังชี้ให้เห็นถึงผลประโยชน์ที่ตกแก่นักลงทุนภาคเอกชนหรือแรงงานข้ามชาติของประเทศเพื่อนบ้าน และมีข้อเสนอให้รัฐบาลคำนึงถึงการรับฟังเสียงของภาคประชาชนและชุมชน รวมถึงความร่วมมือระหว่างทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ยังเสนอแนวทางการพัฒนาที่เน้นความยั่งยืนของเขตเศรษฐกิจพิเศษการที่จะสามารถตอบคำถามเกี่ยวกับผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นและการได้ประโยชน์เสียประโยชน์ จากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ จังหวัดสระแก้ว ได้อย่างสมเหตุสมผลที่มีหลักฐานยืนยันเชิงประจักษ์นั้น จำเป็นต้องอาศัยหลักการทางวิชาการเข้าช่วยเหลือเพื่อนำไปสู่การตอบคำถามวิจัยหลักดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเตรียมความพร้อมให้กับประชาชนในจังหวัดสระแก้วด้วยการอาศัยกรอบแนวคิดการพัฒนาทุนของชุมชนสระแก้ว ที่จำเป็นจะต้องมีการศึกษาอย่างลุ่มลึกและสอดคล้องกับบริบททางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการพัฒนาของจังหวัดสระแก้วที่มาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน อีกทั้งเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในอนาคตอันใกล้

ในการพิจารณาถึงพัฒนาการของเขตเศรษฐกิจพิเศษเหล่านี้ ต้องให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ผลกระทบต่อชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะประเด็นทางสังคมและสิ่งแวดล้อม ที่ควรชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นในการพิจารณาถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษและความสำคัญของการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและตัดสินใจเกี่ยวกับการพัฒนา (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2567) เพื่อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อทุกภาคส่วน

ทั้งนี้จากการสำรวจความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) โดยแพลตฟอร์มแผนที่และวิเคราะห์ข้อมูลคนไทย (Thai People Map and Analytics Platform) (2565) พบว่า ในภาพรวมของจังหวัดสระแก้วทั้ง 9 อำเภอ ในปี พ.ศ. 2565 จากการสำรวจประชากรทั้งหมด 345,960 คน พบว่า มีคนจนจำนวน 1,889 คน โดยพิจารณาจากความจนด้านสุขภาพ ความจนด้านความเป็นอยู่ ความจนด้านการศึกษา ความจนด้านรายได้ ความจนด้านการเข้าถึงบริการของรัฐ ตามผลการสำรวจ พบว่าในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดสระแก้ว โดยภาพรวมความจนด้านสุขภาพ ประกอบด้วย ตำบลท่าข้ามและตำบลป่าไร่ ขณะที่ความจนด้านความเป็นอยู่ ประกอบด้วย ตำบลท่าข้าม ตำบลบ้านด่านและตำบลฝักชะ ความจนด้านการศึกษา มีความจนในทุกตำบลของพื้นที่ รวมถึงความจนด้านรายได้ มีความจนในทุกตำบลของพื้นที่ และสุดท้ายความจนด้านการเข้าถึงบริการของรัฐ ไม่ปรากฏความจนในทุกพื้นที่

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว ในระยะต่อไปภายใต้แผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ที่พยายามมุ่งเน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ ถึงแม้ว่าประชาชนจะยังมีส่วนร่วมกับนโยบายอย่างมีนัยสำคัญ ก็อาจจะสามารถนำพาประเทศไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ ดังนั้นเพื่อให้ชุมชนสามารถอยู่ร่วมกับการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนตามนโยบายของรัฐได้อย่างกลมกลืนและมีประสิทธิภาพจะต้องอาศัยการเสริมพลังชุมชน (Community Empowerment) หรือการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ในการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว ที่ชุมชนจำเป็นต้องมีความพร้อมในการรองรับการพัฒนาทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ โดยเกิดจากการสร้างความเข้มแข็งของ “ทุนชุมชน” ซึ่งมีรูปแบบที่หลากหลาย ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงมาในเบื้องต้น ให้เกิดความสมเหตุสมผลกับการพัฒนาดังกล่าว ภายใต้คำถามวิจัยหลักที่ว่า ทุนชุมชนที่ดำรงอยู่ในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว มีอะไรบ้าง และการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนโดยทุนชุมชนในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว เป็นอย่างไร จึงกลายเป็นประเด็นสำคัญที่นำไปสู่ความสนใจในการวิจัยเรื่อง การสร้าง

ความเข้มแข็งของทุนชุมชนในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว นี้ขึ้นมา โดยมีความคาดหวังว่าคุณูปการของการศึกษาค้นคว้านี้ จะสามารถสร้างประโยชน์ทั้งในแง่ของวิชาการและประโยชน์ในเชิงนโยบายสำหรับประชาชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาทุนชุมชนที่ดำรงอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว
2. เพื่อศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว
3. เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการดำรงอยู่ของทุนชุมชนกับความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว
4. เพื่อนำเสนอตัวแบบการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ทุนชุมชน ในการรองรับกับการพัฒนาในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว

1.3 ขอบเขตการศึกษา

ในการกำหนดขอบเขตของการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการกำหนดไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ของการศึกษา

สำหรับขอบเขตด้านพื้นที่การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้พื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว ซึ่งครอบคลุม 2 อำเภอ ดังนี้ อำเภอวัฒนานคร ได้แก่ ตำบลฝักชะ และอำเภออรัญประเทศ ซึ่งประกอบด้วย 3 ตำบล ได้แก่ ตำบลท่าข้าม ตำบลบ้านด่าน และตำบลป่าไร่ เป็นหน่วยในการศึกษา

2. ขอบเขตความรู้ในการศึกษา

ผู้วิจัยเริ่มทำการศึกษาดังแต่ปี พ.ศ. 2565 จนถึง ปี พ.ศ. 2567 ที่งานวิจัยชิ้นนี้สิ้นสุดลง เนื่องจากปี พ.ศ. 2557 ประเทศไทยโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติได้ประกาศนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ เพื่อสร้างฐานการผลิตเชื่อมโยงกับอาเซียนและพัฒนาเมืองชายแดน และได้มีคำสั่งที่ 72/2557 เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน 2557 แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ (กนพ.) โดยมีหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติเป็นประธาน มี สศช. เป็นฝ่ายเลขานุการ และมีคณะอนุกรรมการหลัก ๆ อีก 6 คณะ ทำหน้าที่ขับเคลื่อนงานด้านต่าง ๆ ซึ่งถือได้ว่านโยบายพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนและมีผลต่อจังหวัดสระแก้วด้วย โดยนโยบายดังกล่าวแม้ว่ายังไม่มี การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม หากแต่จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ มีข้อค้นพบไปในทิศทางเดียวกันว่า การดำเนินการภายใต้โครงการดังกล่าว อาจจะส่งผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อประชาชนในพื้นที่จังหวัดสระแก้ว ดังนั้นเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมต่อการรับมือและเป็นการเตรียมความพร้อมในการป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต จึงจำเป็นต้องมีการใช้หลักการทางวิชาการเพื่อศึกษามาตรการหรือแนวทางในการรองรับการเกิดเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว ดังกล่าว

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เกิดองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์ความเข้มแข็งของชุมชน และเกิดองค์ความรู้ใหม่ในแง่ของการศึกษาทุนชุมชนที่สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญ สำหรับการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อเตรียมความพร้อมในการรองรับการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว ต่อไปได้ในอนาคต

2. เกิดแนวทางระบบและกลไกที่นำไปสู่การสร้าง ความเข้มแข็งของทุนชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่ยังคงดำรงอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว

1.5 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

1. **ทุนชุมชน** หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่เป็นทั้งทรัพยากรและความสัมพันธ์ในชุมชนที่ใช้สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิก ประกอบด้วย 1) ทุนทางเศรษฐกิจ หมายถึง สภาพการใช้ชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวของชุมชนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดสระแก้ว 2) ทุนมนุษย์ หมายถึง ทักษะและความรู้ความสามารถขั้นพื้นฐาน เช่น ความรู้ ประสบการณ์ ของประชาชนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดสระแก้ว 3) ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึง ความเชื่อ ความชอบ และความศรัทธาเลื่อมใส ที่มีการสืบทอดต่อ ๆ กันมาจากรุ่นสู่รุ่นจนกระทั่งกลายเป็นวิถีของประชาชนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดสระแก้ว 4) ทุนทางสังคม หมายถึง ความสัมพันธ์ถักทอเชื่อมโยงเครือข่ายในการอยู่ร่วมกันและความสัมพันธ์ทางสังคมในมิติต่าง ๆ เช่น เครือญาติ อุปถัมภ์ ของประชาชนในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดสระแก้ว 5) ทุนทางสิ่งแวดล้อม หมายถึง ทรัพยากรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ภายในเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดสระแก้ว เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ อากาศ

2. **ความเข้มแข็งของชุมชน** หมายถึง การรวมกลุ่มกันของสมาชิกในชุมชน การเรียนรู้และจัดการปัญหาร่วมกัน การนำไปสู่การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อย่างยั่งยืน โดยมีองค์ประกอบดังนี้ 1) ความเข้มแข็งของชุมชนด้านองค์ประกอบ หมายถึง บุคคลที่มีความสามารถทั้งสมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้รู้หรือปราชญ์ชุมชน รวมถึงสุขภาพของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิต รวมถึงเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน 2) ความเข้มแข็งของชุมชนด้านกระบวนการ หมายถึง การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมภายในของชุมชน ในทุกกระบวนการ ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ 3) ความเข้มแข็งของชุมชนด้านผลลัพธ์ หมายถึง การที่ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีความมั่นคงในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สุขภาพ ความเท่าเทียมในสังคม

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี